

FAUNA ÎN LIRICA EMINESCIANĂ ANTUMĂ

Florentina NICOLAE

Universitatea „Ovidius” din Constanța /
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
din București (România)

10.52846/SCOL.2022.1-2.16

Abstract

In this study, we aim to analyze the names of non-human beings that populate Mihai Eminescu's poetic universe, as they appear in the only volume of poetry he published during his life, *Poesii* (1884), with a preface by Titu Maiorescu. Zoononyms have been classified according to their anatomical features, in birds and mammals, to provide an overview of Eminescu's inner world in this regard.

Keywords: *Mihai Eminescu, poem, onomasiological field, ornitology, mamalogy*

Résumé

Dans cette étude, nous visons à analyser les noms des êtres non humains qui peuplent l'univers poétique de Mihai Eminescu, tel qu'ils apparaissent dans le seul volume de poésie qu'il a publié de son vivant, *Poesii* (1884), avec une préface de Titu Maiorescu. Les zoonymes ont été classés en fonction de leurs caractéristiques anatomiques, chez les oiseaux et les mammifères, pour donner un aperçu du monde intérieur d'Eminescu à cet égard.

Mots-clés: *Mihai Eminescu, poème, domaine onomasiologique, ornithologie, mammalogie*

Într-un studiu dedicat entomonimelor în poezia antumă a lui Mihai Eminescu, observasem elementele de originalitate utilizate de poet, în ceea ce privește simbolistica insectelor, respectiv înobilarea lor semantică, precum și impactul folclorului bucovinean asupra liricii eminesciene. Ne propunem aici să continuăm cercetarea aceluiași corpus de texte, cu orientare către câmpul onomasiologic din domeniul ornitologiei și al mamalogiei. În prima categorie, am identificat arhilexemele *pasăre, boboc, stol*, hiponimele desemnând păsări autohtone *cioară, ciocârlie, cocoș, corb, cuc, cucuvaie, filomelă, lebădă, mierlă, pitpalac, presură, rândunea, turturică, vultur*, hiponimele desemnând păsări exotice *flamingo și papagal*, precum și lexemul *cântăreț*, utilizat metonimic. Câmpul onomasiologic al

mamiferelor cuprinde arhilexemele *vită*, *animal* (cu referire metaforică la ființele umane), hiponimele desemnând vietăți autohtone *bou*, *bour*, *cal*, *cerb*, *ciută*, *iepure*, *motan*, *oaie*, *purceluș*, *șoarece*, *vulpe*, *zimbru*, hiponimul desemnând vietăți exotice *leu*, lexemul referitor la animalul mitologic *cățelul pământului* și un lexem referitor la un amfibian, *broască*.¹

Păsările

În registrul ornitologic eminescian, arhilexemul *pasăre*, folosit mai ales la plural, este cel mai frecvent. Ivan Evseev considera pasărea „simbol arhetipal al elevației, al năzuinței de ridicare spre valorile absolute ale cerului, metaforă constantă și universală a sufletului”². Ca și insectele, ele sunt atrase de apa primordială și populează centrul spațial al codrului mitic. Insectele corespund lăcașului gândirii, facultăților raționale pe care, cum afirma Cicero, în *Tusculanae Disputationes* I, 80, sălbăticiunile nu le au, doar omul este posesor de *animus*, ca sinonim cu *mens*. Pe de altă parte, păsările corespund lui *anima*, spiritul descătușat de materie³, forța vitală. Însă și unele, și celelalte populează zona învecinată cu apa primordială în care se oglindește spațiul edenic:

*La mijloc de codru des
Toate păsările ies
Din huceag de aluniiș
La voiosul luminiș,
Luminiș de lângă baltă
Care-n trestia înaltă
Legănându-se din unde
În adâncu-i se pătrunde
Și de lună, și de soare,
Și de păsări călătoare,
Și de lună, și de stele,
Și de zbor de rândunele,
Și de chipul dragei mele. (La mijloc de codru des)*

¹ Florentina Nicolae, *Entomonimele în lirica eminesciană antumă*, în Marina Cap-Bun și Florentina Nicolae (coord.), *Mihai Eminescu la 170 de ani de la naștere. Reevaluări necesare. In memoriam Christina Zarifopol-Illias*, Editura Universitară, București, 2021, p. 105.

² Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p. 349.

³ *Ibidem*.

Pasărea emblematică este filomela, pe care poeții romantici au asociat-o cu imaginația și creația artistică. În *Povestea codrului*, privighetoarea devine pasărea arhetipală. În *Epigonii*, ea coboară în tradiția literară preromantică și deschide seria poezilor *ce-au scris o limbă ca un fagure de miere*. Tot astfel, *lebăda murindă* este o aluzie la poezia de debut al lui Dimitrie Bolintineanu, *O fată tânără pe patul morții* (1842), în care filomela simboliza viața exuberantă și liberă a unui tânăr. În decorul idilic din *Somnoroase păsărele* și *Satira a IV-a*, simbolistica lebedei se apropie de cea a filomelei: lebăda plutește albă și grațioasă pe ape, înconjurată de trestii, fiind relaționată cu energia creatoare și iubirea statornică.

La polul opus se află turturica, o altă pasăre îndrăgită de romantici, asociată de Eminescu cu iubirea trecătoare, superficială, pe care o oferă *Pajul Cupidon*, interesat de *cordeluțe și nimicuri* și pe care poetul o observă la păsările *îmblânzite în cuiburi*, cuprinse de febra împerecherii, din *Egiptul*.

Păsările care trec în stoluri simbolizează trecerea timpului (ca într-o variantă de *Mai am un singur dor* sau ca rândunelele din *Ce te legeni, codrule*) și de aici iubirea trecătoare, mundană și chiar instinctuală, în *De câte ori, iubito, Luceafărul* ori *Satira a IV-a*.

Poezia *Freamăt de codru* prezintă un spațiu paradisiac, plin de păsări pe care cu siguranță Poetul le-a ascultat și le-a observat în Bucovina natală: pitpalacul, presura, cucul, mierla, care inundă pădurea cu cântecul lor. Exuberanța pe care o oferă este contrabalansată de nostalgia poetului și regretul legat de efemeritatea iubirii.

Între păsări, se distinge cucul, una dintre cele mai frecvent întâlnite în lirica populară, asociată cu ideea de solitudine. Cucul deplânge absența fetei, cu o nostalgie ancorată în ideea de trecător, muritor: *...Unde-i sora / Viselor noastre de vară?*, dar în paralel, izvorul deplânge incapacitatea acesteia de a pătrunde în universul iubirii absolute: *Unde mi-i crăiasa oare? Părul moale despletindu-și, / Fața-n apa mea privindu-și...*

Spre deosebire de cuc, cea mai îndrăgită pasăre din lirica populară românească, cum consideră Simion Florea Marian, cucuveaua este „cea mai urâtă, mai urgisită și mai temută”⁴. Cu denumiri asemănătoare, cu siguranță de factură onomatopeică, ambele păsări solitare trezesc sentimente contradictorii, căci cucul este însinguratul care tânjește după iubirea pierdută, trezind astfel sentimente de compasiune și regret, iar cucuveaua este singură, autosuficientă, „o prevestitoare a morții”⁵. Eminescu, în pură tradiție romantică, folosește cucuveaua în poezia

⁴ Simion Florea Marian, *Ornitologia poporană română*, Tom. I, Tipografia lui R. Eckhardt, Cernăuți, 1883, p. 196, s. v. „Cucoveica”.

⁵ *Ibidem*, pp. 196-197.

Melancolie, ca parte a unui decor sumbru, gotic, într-o imagine tributară celei din *O noapte pe ruinele Târgoviștei*, a lui Vasile Cârlova:

*Văzduhul scânteiază și ca unse cu var
Lucesc zidiri, ruine pe câmpul solitar
Și țintirimul singur cu strâmbe cruci veghează,
O cucuvae sură pe una se așază. (M. Eminescu)*

*Dar ce glas întrerupe astă tăcere sfântă!
E glasul cucuvaii ce plânge al său dor.
Asta este poetul? p-al vostru mormânt cântă
Acest fiu al pustiii?... O, glas preacobitor! (V. Cârlova)*

În *Somnoroase păsărele* este descris un somn cosmic, în care liniștea a cuprins izvoarele, codrul negru, florile-n grădină, unde păsărelele corespund cuplului de îndrăgostiți integrat în această armonie universală. Integrarea acestuia în natura protectoare este descrisă cu imagini similare în *Povestea codrului*:

*Ne-om culca lângă izvorul
Ce răsare sub un tei.*

*Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi.*

Ciocârlia are o singură ocurență, în *Călin (file din poveste)*. Poetul urmează tradiția populară românească, în care pasărea este rezultatul unei metamorfoze a unei fete, pedepsite pentru dragostea ei nefirească pentru Soarele însuși. Fata de împărat, în așteptarea Zburătorului, se regăsește în imaginea acestei păsări, cu care împărtășește dorința de a-și depăși condiția prin împlinirea erotică:

*Toată ziua la fereastră suspinând nu spui nimică;
Ridicând a tale gene, al tău suflet se ridică;
Urmărind pe ceruri limpezi, cum plutește-o ciocârlie,
Tu ai vrea să spui să ducă cătră dânsul o soție.*

Acest moment poetic este tributar *Legendei ciocârliei* a lui Vasile Alecsandri, în care iubirea care părea imposibilă este sursa suferinței pentru fata de împărat.

Corbul apare în poeziile *Despărțire* și *Strigoii*. Simbolistica sa este clară, asociată cu ideea de moarte și de degradare fizică. În ambele creații însă, acestei

imagini sumbre i se opune speranța în perenitatea iubirii. Eminescu folosește atât semnificația duală din mitologia românească, precum și resursele mitologiei scandinave, utilizând imaginea acestei păsări ca liant între lumea celor vii și a celor morți.⁶ În opoziție cu corbii, în *Strigoii* apare *cucoșul răgușit*, ca pasăre solară, vestitoare a luminii. Pentru îndrăgostiții transformați în ne-oameni, cocoșul devine ceea ce pentru vii este corbul, un simbol al distrugerii, al pierderii iubirii, al intrării în neant:

*Arald! strigă crăiasa, las' fața să-mi ascund.
N-auzi tu de departe cucoșul răgușit?
O zare de lumină s-arată-n răsărit,
Vieța trecătoare din pieptu-mi a rănit,
A zilei raze roșii în inimă-mi pătrund.*

În poezia de factură socială, arhilexemul *păsările* se află în legătură cu spiritualitatea națională. Alungarea lor din codru, în poezia *Doină* este o consecință a invaziei străinilor, asupra cărora autorul aruncă imprecizia din final, în care ciorile poartă simbolul morții macabre. Agresivitatea invadatorului este simbolizată și prin imaginea vulturilor. În *Satira a 3-a*, sultanul are un vis considerat premonitoriu, în care îi apar vulturii care vor să se înalțe într-un frunziș de nepătruns. Trezit din visul în care respinsese iubirea *Lunii*, asemenea fetei de împărat din *Luceafărul*, și zărintă o frumoasă copilă, sultanul decide să formeze un imperiu, clădit pe *o dragoste lumească*. Se mulțumește cu pământul, fiindcă nu a fost capabil să înțeleagă și să accepte iubirea absolută, prin care ar fi dobândit universul. Pornește acțiunea de cucerire așa cum visase, după modelul vulturilor:

*Visul său se-nfiripează și se-ntinde vulturește.
An cu an împărăția tot mai largă se sporește.*

Însă nu reține incapacitatea acestora de a ajunge la cer și reține doar simbolul unei acțiuni lipsite de consistență spiritală:

*Vulturii porniți la ceruri, pân' la ramuri nu ajung,
Dar un vânt de biruință se pornește îndelung.*

⁶ Despre corb și simbolistica acestuia în lirica eminesciană a discutat pe larg Florin Dorcu, în articolul *Magia evocatoare la Eminescu*, „Studii de eminescologie”, nr. 14, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2012, pp. 104-105.

Sub conducerea sa, oamenii devin *roiuri*, precum *mușunoaietele de furnici* și *muștile de-o zi* din *Satira 1*. În aceeași sferă semantică a zădărniceii vieții se încadrează *roiurile de pierde vară*, omenirea nediferențiată, desensibilizată, în care vorbirea și-a pierdut și ea semnificațiile profunde, risipită în conversațiile repetitive și inutile, pentru care poetul folosește abilitatea papagalului de a reproduce doar fondul sonor al cuvintelor:

*O, teatru de păpușe! Zvon de vorbe omenești!
Povestesc ca papagalii mii de glume și povești
Fără ca să le priceapă...*

O altă pasăre exotică este flamingo, în poezia *Egiptul*. Împreună cu luna și cu Nilul ca oglindă a timpului, flamingo marchează trecerea din realitate, în planul oniric, unde granițele temporale sunt anulate și astfel, civilizația strălucită din vechime întâlnește contemporaneitatea decăzută.⁷ Penajul roșu al păsării este similar hainei *de-aur roș și pietre scumpe* a regelui contemplativ. Este posibil ca Eminescu să folosească aici resursele gândirii indiene, în care pasărea flamingo putea simboliza sufletul care trece de la întuneric, la lumină.⁸

Mamiferele

Mamiferele domestice

În câmpul lexico-semantic al mamiferelor domestice, am identificat arhilexemul *vită*, care, ca și *animal*, este utilizat în lirica de factură socială, pentru a sublinia inechitățile sociale. Subliniem că sintagma *animal domestic*, din *Satira 2*, nu poate fi încadrată în clasa „animal domestic”, deoarece conține semul + *uman*. Universul casnic este populat de câteva animale placide, letargice, într-o realitate insignifiantă și lipsită de profunzime. În *Călin (file din poveste)* apar un motan care, în plan uman, îi corespunde *tinerei neveste*, prin starea letargică în care îi găsește eroul masculin: *în cotlon torcea motanul.. doar me tânăra nevastă*, pe de altă parte, niște *boboci* care corespund imaginii copilului. În mijlocul sărăciei depline (*coșcovii pereți, pat de scânduri goale*), pictura naivă a acestuia, care înfățișează niște purci, are rolul de a anticipa accentele ludice ale nunții care va reuni micile făpturi ale pădurii:

⁷ Otilia Răuță (Ungureanu), *Mitologie și onirism în poemul Egiptul*, în „Meridian critic”, 2 (29), 2017, pp. 205-208.

⁸ Steven Olderr, *Symbolism: A Comprehensive Dictionary*, ed. a II-a, Mc Farland & Company. Inc. Publishers, Jefferson, North Carolina și Londra, 2012, s. v. „*Flamingo*”.

*Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă,
Cum mai bine i se șede unui purceluș de treabă.*

Stânele de oi din *Povestea codrului*, precum și *turmele* din *Sara pe deal* (care nu a fost publicată în volumul analizat) sunt ultimele amintiri despre universul real al eroului gata să se cufunde în armonia universală, prin starea de visare:

*Și prin somn auzi-vom bucium
De la stânele de oi.*

Mamiferele sălbatice

Spațiul mitic al naturii sălbatice din zona natală este simbolizat prin prezența bourului, care este o trimitere clară la simbolul heraldic al Moldovei medievale, bourul cu stea în frunte. Interesul științific pentru stema țării fusese o preocupare constantă a umaniștilor moldoveni. Grigore Ureche, Miron Costin, în *Poema polonă*, Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei și Istoria Imperiului Otoman* comentează simbolul bourului cu stea între coarne, uneori împreună cu acela al corbului pentru Țara Românească.⁹ Un alt animal cu conotații regale, emblematic pentru Moldova, este zimbrul, asociat cu imaginea lui Ștefan cel Mare, în *Epigonii*. De altfel, la jumătatea secolului al XIX-lea, el concura imaginea bourului de pe stema Moldovei¹⁰, pe care îl înlocuiește oficial în 1862, prin decizia Consiliului de Miniștri din vremea lui Cuza¹¹. În *Strigoii*, zimbrul își împrumută glasul cățelului pământului, ceea ce îi conferă acestui animal mitic forță, ca „mediator între cele două lumi”¹² și ca paznic al pragului dintre viață și moarte:

*Ajuns-a el la poala de codru-n munții vechi;
Izvoară vii murmură și saltă de sub piatră,
Colo cenușa sură în părăsita vatră,
În codri-adânci cățelul pământului tot latră,
Lătrat cu glas de zimbru răsună în urechi.*

În *Povestea codrului*, prezentând pe model antropomorfic, regnul animal, Eminescu alege cerbul pentru a desemna aristocrația pădurii: *Împrejuru-i are dame*

⁹ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 17.

¹⁰ *Ibidem*, p. 87.

¹¹ *Ibidem*, p. 147.

¹² Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 87.

și curteni din neamul cerb. Plasat între apele mării și înălțimea munților, spațiul paradisiac al codrului adună *mândre neamuri*, care cuprind: *Caii mării, albi ca spuma, Bouri nalți cu steme-n frunte / Cerbi cu coarne rămuroase / Ciute sprintene de munte*. Cerbul este un simbol al luminii, al reînnoirii ciclice a naturii, iar coarnele sale sunt în legătură cu soarele și crengile copacilor.¹³ Prestigiul aparte acordat de poet cerbului și ciutei își are sorgintea în folclorul autohton. După cum sublinia Romulus Antonescu,

*iarba necălcată și apa netulburată simbolizează natura expansivă, pură, liberă, cu dimensiuni și ecouri mitice; cele două viețuitoare reprezintă imaginea emblematică a naturii, în ipostaza ei sălbatică, primordială; cu aceste valori, cerbul și ciuta sunt folosite adesea pentru a semnifica ruperea de orizontul social, integrarea în stihial.*¹⁴

În poezia *O, rămâi*, sunt surprinse toate aceste simboluri, într-o formulă poetică de o simplitate care o apropie de perfecțiune:

*Și prin vuetul de valuri,
Prin mișcarea naltei erbi
Eu te fac s-auzi în taină
Mersul cârdului de cerbi.*

Iepurii au o singură ocurență, în *Povestea codrului*. Eminescu folosește tradiția populară, care îi consideră pe iepuri curieri ai spiritelor pădurii¹⁵, inofensivi, întovărășiți de filomele, lipsiți de atribuțiile demonice și funeste din folclorul românesc:

*Crainici, iepurii cei repezi
Purtători ei sunt de vești,
Filomele-i țin orchestrul
Și izvoare spun povești.*

Calul sălbatic eminescian populează în egală măsură marea și codrul. Legătura sa cu apele mării are origini mitologice. Însă acesta nu este o ființă solară,

¹³ *Ibidem*, p. 91.

¹⁴ Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Versiune electronică, p. 146.

¹⁵ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 210.

ca în lirica ovidiană, unde apar caii care poartă pe bolta cerului carul lui Apollo („solis equi”, *Metamorfoze* 2, 254), ci o ființă marină, în legătură cu Poseidon, creatorul mitologic al calului și care are ca atribute tridentul și carul tras de cai înaripați, cu care străbate mările¹⁶. Caii sălbatici ai lui Eminescu sunt albi, precum spuma mării, puri, neatinși de efectele muncii, amintind de caii albi ai lui Poseidon: *Caii mării albi ca spuma*.

Calul domesticit poartă o parte din încărcătura semantică originală în tradiția românească. El este o călăuză¹⁷ în spațiul veșniciei, ajutându-i pe îndrăgostiți să se regăsească și să se integreze în acest univers magic. Calul alb este asociat cu atributele feminității, precum în *Făt-Frumos din tei*, iar calul negru, cu atributele masculinității, precum în aceeași poezie și în *Strigoii*:

*Tot alături călăresc
Nu au grija nimăruia (...)
Se tot duc, se duc mereu
Trec în umbră, pier în vale. (Făt-Frumos din tei)*

*Căci caii lor aleargă alătura-nspumați,
Vorbesc de-a lor iubire, iubire fără saț (...)
Călări ei intră-nuntru și porțile recad;
Pe veci periră-n noaptea mărețului mormânt. (Strigoii)*

Arald este condus de calul negru în ținutul magiei, străjuit de cățelul pământului și eliberat de tensiunea temporală:

*Arald pe un cal negru sbura și dealuri, vale,
În juru-i fug ca visuri; prin nouri joacă luna.*

Emoțiile cuplului se transferă și asupra cailor lor, care au reacții umane violente: *Fug caii duși de spaimă* și pătrund în veșnicie, alături de stăpânii lor: *Când ei soseau alături pe cai încremeniți (Strigoii)*.

Conotația calului de „eroism și virilitate războinică”¹⁸ din credințele populare este recognoscibilă în *Strigoii*, precum și în *Satira III*, unde forța armatelor care se înfruntă la Rovine este redată prin imaginea cailor de luptă. Baiazid visează să îi dea

¹⁶ Anca Balaci, *Mic dicționar de mitologie greacă și romană*, Editura Mondero, București, 1992, p. 327.

¹⁷ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 76.

¹⁸ Romulus Antonescu, *op. cit.*, p. 96.

calului ovăz pe o masă de altar creștin, la Roma. Agresivității armatelor turcești îi corespunde imaginea cailor *sălbateci*, înfrângerea lor este ilustrată prin răsturnarea cailor, așa cum victoria armatei lui Mircea este reflectată în goana de nestăvilire a acestora:

*Mircea însuși mână-n luptă vijelia-ngrozitoare
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare;
Durduind soseau călării, ca un zid înalt de suliiți
Pintre cetele păgâne trec rupându-și large uliți.*

Singurul mamifer străin de natura locurilor natale, utilizat de Eminescu, este leul, asociat cu ideea de forță, ambiție nemăsurată, dar și de neputință. Arald din *Strigoii* și Baiazid din *Satira III* sunt dominați de dorința de stăpâni pământul și de a întemeia un imperiu:

*Flămânzi ochii rotindu-mi, eu mistuiam pământul (...)
Visând că lumea toată îmi asculta cuvântul. (Strigoii)*

*Că din dragostea-i lumească un imperiu se va naște
Ai căruia ani și margini numai cerul le cunoaște. (Satira III)*

Ambele personaje, uitându-și limitele și propria condiție, sunt cuprinse de furie puse în fața morții, pe care nu o pot controla. În ambele creații, leul este animalul cu care se realizează comparația, ca simbol al „mândriei, încrederii în sine și al vanității”¹⁹:

*Și lângă ea-n genunche e Arald, mândrul rege (...)
El ar răcni ca leii, dar vai! nu poate plânge. (Strigoii)*

*În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare,
Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare. (Satira III)*

O situație distinctă o are spectrul animalier din poezia *Epigonii*, unde Eminescu invocă diverse mamifere pentru a sugera universul fabulelor lui Alecu Donici, ca sursă de înțelepciune pe care contemporaneitatea decăzută sub aspect moral nu o apreciază:

¹⁹ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 245.

... *Donici cuib de-nțelepciune,
Care, cum rar se întâmplă, ca să mediteze pune
Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb;
Unde-i boul lui cuminte, unde-i vulpea diplomată?
S-au dus toți, s-au dus cu toate pe o cale ne-nturnată.*

Utilizarea comparației cu vulpea, ca simbol al ipocriziei, apare în *Satira III: Cu evlavie de vulpe ca în strane șed pe locuri*, ceea ce amintește de *Vulpea cea duioasă* a fabulistului Donici.

Tot astfel, comparația cu broasca, *bulbucății ochi de broască*, este realizată în spirit pamfletar. Este singura ocurență a unei vietăți amfibiene, în corpusul analizat.

Lipsește referirile la vietățile din mediul acvatic, care este rezervat în exclusivitate regnului vegetal. În lirica socială și satirică sunt utilizate seme cu conotații negative, caracteristici stereotipe ale celor câteva vietăți invocate: omida, cioara, broasca, vulpea. Regăsim elemente de mitologie, folclor românesc și străin și de tradiție literară a romantismului, îndeosebi în simbolistica păsărilor și a mamiferelor.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

1. Eminescu, Mihai, *Poesii*, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1883. Ediție anastatică, 1989.
2. Eminescu, Mihai, *Opere, IX, Publicistică 1870-1877*, volum coordonat de Petru Creția, București, Editura Academiei, 1980.

Surse secundare

3. Antonescu, Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*,
4. Versiune electronică, <http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf>
5. Balaci, Anca, *Mic dicționar de mitologie greacă și romană*, București, Editura Mondero, 1992.
6. Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
7. Dorcu, Florin, „Magia evocatoare la Eminescu”, în *Studii de eminescologie*, Nr. 14, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2012, pp. 104-105.
8. Evseev, Ivan, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999.

9. Marian, Simion Florea, *Ornitologia poporană română*, Tom. I, Cernăuți, Tipografia lui R. Eckhardt, 1883.
10. Nicolae, Florentina, *Entomonimele în lirica eminesciană antumă*, în Marina Cap-Bun și Florentina Nicolae (coord.), *Mihai Eminescu la 170 de ani de la naștere. Reevaluări necesare. In memoriam Christina Zarifopol-Illias*, București, Editura Universitară, 2021, pp. 105-111.
11. Olderr, Steven. *Symbolism: A Comprehensive Dictionary*, ed. a II-a, Mc Farland & Company. Inc. Publishers, Jefferson, North Carolina și Londra, 2012, s. v. „flamingo”. Versiune online: <https://www.google.ro/search?tbm=bks&hl=en&q=Steven+Olderr+Symbolism>
12. Răuță (Ungureanu), Otilia, „Mitologie și onirism în poemul *Egipetul*”, în *Meridian critic*, 2 (29), 2017, pp. 205-208.
13. Versiune online: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A27731/pdf>